

(ΡΠΘ'), ἀλλὰ καὶ ἀπὸ συμπαθείας (ΡΠΣ') διὰ τὴν ἐλπεινὴν του κατάσασιν.

γ'. Ὅποτε ἀσχολοῦνται περί τι αἱ γνωστικαὶ δυνάμεις, ἰσχυρὰ παθήματα δὲν συμβαίνουσιν. Ἐντεῦθεν ἐκπηγάζει ὁ ἀξιόλογος κανὼν πρὸς Θεραπείαν τινῶν ἐπιρροεπεσέρων εἰς ἰσχυρὰ παθήματα καὶ εἰς φανητισμόν. Νὰ συνειθίζωσι τὸν νοῦν των εἰς τὸ νὰ συλλογίζωνται, νὰ τὸν ἀσχολῶσιν ἐπιμελῶς καὶ ἐπιμόνως εἰς ἐρεύνας ἐπιστημονικῶν καὶ ἠθικῶν ἀληθειῶν. ἢ νὰ γυμνάζωνται εἰς ἐκεῖνα τοῦ κοινωνικοῦ βίου τὰ πράγματα, εἰς τὰ ὅποια ἀπαιτεῖται σκέψις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'.

Περὶ ὀρεκτικῆς δυνάμεως ἢ Ὁρμῆς, καὶ περὶ Παθῶν.

ΡΥΙΑ'.

Ἡ πείρα μᾶς ἐδίδαξεν, ὅτι ἔννοιαί τινες μᾶς ἐνδιεγείρουσι σπουδὴν τινα καὶ ἀγῶνα εἰς τὸ νὰ κάμωμεν πρᾶγμα τὸ νοοῦμενον ἢ ἐννοοῦμεν ἐντάμῃ, ὅτι ἠθέλαμεν σπουδάσειν εἰς τοῦτο, εἰὰν εἶχαμεν ἰκανὴν δύναμιν. Τὴν σπουδὴν ταύτην ὀνομάζομεν γενικῶς ὀρεξιν. Φανερόν δὲ εἶναι, ὅτι ὅσα μᾶς παριστάνονται ὡς ἐμπόδια τοῦ νὰ κάμωμεν πρᾶγμα τὴν ἔννοιαν ἐκείνην, σπουδάσομεν νὰ τὰ ἀποβάλλωμεν· τὴν σπουδὴν ταύτην ὀνομάζομεν ἀποσροφήν.

ΡΤΙΒ'. Τὴν δὲ, μετὴν ὁποῖαν ἀποσρεφόμεθα ἢ ὀρεγόμεθα, ὀνομάζομεν ὀρεκτικὴν τῆς ψυχῆς δύναμιν ἢ ὀρμὴν ἔμφυτον, ἣτις γεννᾷ τὴν ἀγάπην καὶ τὸ μῖσος.

Σημείωσις. Ἡ περὶ τῆς ὁποίας ὁ λόγος σπουδῆ δὲν εἶναι ἔννοια μηδὲ πάθημα, συνδεδεμένη ὅμως μετ' ἔννοιαν καὶ μετ' πάθημα· οὕτως ἀκούσας τὴν ἐκ τῆς φιλοσοφίας τιμὴν, καὶ πάθημα ἀξίᾳ παινον δοκιμάσας νοῦς (ΡΠΗ'), σπουδάζεις νὰ κάμῃς εἰς σεαυτὸν πραγματικὴν τὴν τιμὴν ταύτην· ἡ σπουδὴ σου αὕτη εἶναι ἡνωμένη μετ' τὴν ὁποῖαν συνάλαδες ἔννοιαν τῆς τιμῆς καὶ μετ' τὸ ὁποῖον ἐδοκιμάσας πάθημα· φανερόν δὲ εἶναι, ὅτι τὸ αὐτὸ πρᾶγμα κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον δὲν ἐμποροῦμεν καὶ νὰ ὀρεγώμεθα καὶ νὰ ἀποσρεφώμεθα (α).

ΡΤΙΓ'. Ἡ ὀρεκτικὴ δύναμις διαιρεῖται εἰς κρείττωσαν καὶ χεῖροσαν, ἢ εἰς λογικὴν καὶ αἰσθητικὴν· καὶ ἡ μὲν δευτέρα σρέφεται εἰς ἀπόκτησιν μὲν τοῦ ἡδέος καὶ συμπερουντος, ἀποφυγὴν δὲ τοῦ λυπηροῦ καὶ βλάπτουτος· ἡ δὲ πρώτη, εἰς ἐκτέλεσιν τῶν ὅσα μαρτυροῦσιν ὁ ὀρθὸς λόγος καὶ οἱ κανόνες τῆς Ἠθικῆς ἀγαθὰ, καὶ ἀποφυγὴν τῶν ἐναντιῶν.

ΡΤΙΔ'. Καὶ ἡ αἰσθησις καὶ ὁ λόγος εἶναι οὐσιώδεις τοῦ ἀνθρώπου δυνάμεις. Ἐπίσης λαίπῳ ἀνήκουσιν εἰς αὐτὸν καὶ τὰ, ὅσα ἀφορᾷ ἢ κρείττων, καὶ ὅσα ἢ χείρων ὀρεξεις, παρ' ὅσον αὕτη πρέπει νὰ εἶναι πάντοτε καθυποταγμένη εἰς ἐκείνην, καὶ πρὸς γάρω αὐτῆς νὰ μὴ ἀθετῶνται τοῦ λόγου αἱ διδασκαλῖαι καὶ τῆς Ἠθικῆς αἱ παραγγελῖαι. Ἡ δὲ κρείττων καὶ λογικὴ ὀρεξις ὀνομάζεται ἢ αὐτῆ καὶ

(α) Ἐστὶ γὰρ ὅπερ ἐν διανοίᾳ κατὰφασις καὶ ἀπόφασις· τοῦτ' ἐν ὀρέξει δόξις καὶ φυγή. Ἀριστοτ. Ἠθικ. ζ'. β'.

θέλησις, ἣτις ὑποτασσεται τῷ Λόγῳ εἰς τὴν θεωρίαν (PN5').

PTIE'. Πολλάκις δὲ ἡ χείρων ὄρεξις εἶναι ἐναντία τῆς κρείττονος, καὶ τότε συμβαίνει ἀγῶν εἰς τὴν ψυχὴν. Ποῖον ἐκ τῶν δύο ὑ' ἀκολουθήσῃ· ἡ δὲ κρίσις, ἣ γοῦν ἡ συγκατάθεσις ὀνομάζεται τότε θέλημα. Θέλημα λοιπὸν εἶναι ὁ ἔσχατος τῆς ψυχῆς προσδιορισμὸς εἰς αἴρεσιν τοῦτου ἢ ἐκείνου τοῦ ὕψους ἢ υψιζομένου ἀγαθοῦ.

σημειώσεις. Ἄλλαι δὲ τὴν μὲν λογικὴν ὄρεξιν ὡς δύναμιν εἶπαν θέλησιν, τὴν δ' ἐνέργειαν, βούλησιν· ἄλλαι δὲ τὴν βούλησιν μὲν εἶπαν, θέλημα· τὸ δὲ θέλημα (άνωτ.) βούλημα· καὶ ἄλλοι ἄλλως, ὡς βλέπει πᾶς τις ἀναγινώσκων τοὺς Ἀριστοτέλους ὑπομνηματίας· ἀλλ' ἡμεῖς θέλησιν ὀνομάζομεν τὴν κρείττονα ὀρεκτικὴν δύναμιν, ἣτις εἶναι εἰς τὴν πρᾶξιν, ὅτι εἶναι εἰς τὴν θεωρίαν ὁ Λόγος (PN5T')· ὡς θέλομεν ἰδεῖν εἰς τὴν Κρητίδα.

PTIS. Αἱ δὲ τῆς τοῦ ἀνθρώπου κινεῦσαι ὄρεξις αἰτίαι εἶναι παντοδααί. Πρῶτον ὄρμαι φυσικαὶ καὶ χρεῖαι, αἵτινες γεννῶνται πλεῖν ἀπὸ παθήματα, παρὰ ἀπὸ καθαρὰς καὶ ὠρισμένης πράγματός τινος ἐννοίας· τοιαῦται εἶναι αἱ ὄρμαι καὶ χρεῖαι τῆς βρώσεως καὶ τῆς πύσεως. Δεύτερον, ἡδέα καὶ λυπηρὰ παθήματα συνδεδεμένα μὲ ἐπιθυμίας, ἐμπειρικὰς γνώσεις τῶν ὠφελούντων καὶ βλαπτόντων· προσπαθοῦμεν τὴν παρῶσαν ἀπόλαυσιν ἢ ἐπιμηκύνωμεν, καὶ τὸ, ἀπὸ τοῦ ὁποῖου ἐλπίζομεν εὐφροσύνην, ἢ συντηρήσωμεν, καὶ τὰ ταύτων ἐναντία ὑ' ἀποφυγῶμεν. Τρίτον, σοφαστοὶ τῶν ἡθικῶν παραγγελμάτων, καὶ τί εἶναι ἀγαθὸν τί κακόν, τί ἐλευθέρου τί ἀδικου.

PTIZ. Ἀπὸ δὲ τὰ πολλὰ εἶδη τῶν τῆς αἰσθητικῆς ὄρμων καὶ κλίσεων ἐμποροῦμεν ὑ' ἀποδώσωμεν εἰδῶ ὀλίγα

τινα. Εἶναι δὲ, Ὁρμὴ τῆς συντηρήσεως ἡμῶν αὐτῶν κατὰ μέγεθος, ἀποχὴν σωματικῶν πόνων, ἀπομακρυσμὸν ἀπὸ κινδύνου, ἀπερραφὴν φαρμακερῶν, κακοχύμων, δυσωδῶν πραγμάτων κτ. Κλίσεις εἰς τέρψιν τῶν αἰσθήσεων καὶ τῆς φαντασίας· κλίσεις τῶν εἰς τὴν φύσιν καὶ ἐκ τῆς τέχνης προσγινομένων καλῶν. Ὁρμὴ πρὸς τετιήν, δύναμιν, πλοῦτον· πρὸς κοσμησὶν τοῦ νοῦς, ἀπόκτησιν ἐπωφελῶν γνώσεων· πρὸς ἀσχολίαν, ἢ ἡσυχίαν. Ὁρμὴ πρὸς τὰ παθήματα τῆς συμπαθείας οἱ ὀποδῆξιν λυπηρᾶς καταστάσεως ἄλλων ἀνθρώπων, καὶ περιπέσιν εὐτυχίας κτλ.

ΡΥΙΗ'. Πᾶσα δὲ αἰσθήσεως ὀρμὴ ἐρέφεται περὶ ἑμοιῶν τι πάθημα, τὸ ὁποῖον τὴν γεννᾷ, καὶ βάλλει τὴν θέλησιν εἰς ἐνέργειαν. Δὲν προπορεύονται δὲ πάντοτε τὰ παθήματα ἀπὸ τῆς ἐπιθυμίας. Διότι καὶ μετὰ τὴν πλήρωσιν τῆς ἐπιθυμίας διεγείρεται εὐθυμίας πάθημα, καὶ ἐὰν δὲν πληρωθῇ, πάθημα ἀθυμίας· ἐναντία δὲ κρίσεις καὶ ὀρμαὶ ἐξασθενέζουσιν ὁμοιβαίως μία τὴν ἄλλην.

ΡΥΙΘ'. Ὅσον δὲ ἐνεργητικώτεραι εἶναι τῆς εὐθυμίας καὶ τῆς ἀθυμίας αἱ ἐννοιαί, τόσον ταχύτεραι καὶ ἰσχυρώτεραι γεννῶνται αἱ ὀρμαί. Κλίσεις δὲ, αἵτινες συχνάκις ἐπληρώθησαν, ἢ εἰς τῶν ὁμοίων τὴν πλήρωσιν ἀντιφέρονται δυσκολονίκητα ἐμπόδια, ὡς ἐνασχολοῦσιν ἐπὶ πολὺ τὴν φαντασίον εἰς τὸ ἀντικείμενον τῆς κλίσεως, μεγαλύνονται καθ' ὑπερβολὴν καὶ κραταιοῦνται.

Σ'. Πάθος εἶναι σφοδρὸν πάθημα ἠνωμένου μὲ σπουδὴν καὶ ὀρμὴν βίαιοτέραν εἰς ἡδέος τινας ἀπόλουσιν ἢ λυπηροῦ ἔκκλισιν, ἢ ἀπλῶς πάθημα σφοδρότερον, ἢ γου ἐννοιάτις ἠνωμένη μὲ γαρὸν ἢ λήπην εὐτονωτέραν παρ' ὅσῃν ἀπαιτεῖ τὸ πάθημα (ΡΟΖ'). Ἀπὸ τῶν ὀρισμῶν τοῦ

πάθους προβαίνουν δύο γένη παθῶν, τὰ ὅποια περιέχουν εἶδη καθέν πλείότερα. Τὸ Πρῶτον γένος διαιρεῖται εἰς δύο εἶδη, εἰς πάθη τῆς κλίσεως καὶ πάθη τῆς ἀπροσροφῆς.

ΣΑ'. Εἰς τὸ εἶδος τῶν παθῶν τῆς κλίσεως περιέχονται τὰ ἐφεξῆς μερικώτερα εἶδη.

α'. Ἀγάπη, ἥτις εἶναι ὁρμὴ τῆς ψυχῆς βιαιοτέρα καὶ ἐμδῆ εἰς συνάφειαν ἐγγυτέραν μὲ πρόσωπον, τοῦ ὁποίου τὰ προτερήματα κρίνει ἢ νομίζει ἰδέα· εἶδη δὲ πάλιν ταύτης εἶναι φιλία, ἔρως, εὐγνωμοσύνη πρὸς τοὺς εὐεργέτας.

β'. Ἐχθρα κλίσις ὁρμητικὴ εἰς καταδρομὴν τοῦ μισουμένου, καὶ ἐλάττωσιν τῶν δυνάμεών του.

γ'. Μῆνις, ἢ τὸ φιλέκδικον, κλίσις καὶ τιμωρῆσις τις ἀνθρώπου, ἀπὸ τὸν ὁποίου ἐβλάβη.

δ'. θυμὸς, κλίσις εἰς τὸ κακολογήσῃ ἢ τιμωρῆσῃ τις ἀνθρώπους, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἔπαθεν ἀναξίως κακόν τι· γίνεται δὲ μὲ ταραχὴν μεγάλην ὅλου τοῦ συστήματος τῶν ζωτικῶν δυνάμεων.

ε'. Πείσμα ἢ ἰδιοτροπία, κλίσις καὶ κάμητις τὴν θελήσῃ του καὶ δικαίαν καὶ ἀδίκου κινούμενος ἀπὸ ὑπερηφάνειαν, ἢ μικρόνοιαν, ἢ ὑποχονδρίαν.

ς'. Ζῆλος, κλίσις εἰς τὸ καὶ ὑπερβῆτις ἄλλου εἰς προτερήματα καὶ ἀρετὰς· εἶναι δὲ οὗτος ἀξιοκατάκριτος, ὅταν ζηλῆτις ὀλίγου ἀξία λόγου πράγματα ἢ κακίας.

ζ'. Ἐυθουσιασμός, ζῆλος δι' ἀξιώλογα ἐγχειρήματα τῆς πατρίδος καὶ τοῦ γένους ἀφορῶντα τὴν ὠφέλειαν καὶ δόξαν, δι' ἀνακάλυψιν ἀληθειῶν, δι' εὐτυχίαν τοῦ κόσμου, διὰ τιμὴν ἀνδρῶν τιμῆς ἀπάσης ἀξίων· ἀλλ' ὅταν λείπῃ ἀπ' αὐτοῦ ὁ ὀρθὸς λόγος, ἐκφυλίζεται ἐλεεινῶς εἰς διάφορα φανησιασμοῦ εἶδη (ΡΚΗ').

η'. Υπερηφάνεια.

θ'. Φιλοτιμία.

ι'. Φιλαργυρία.

ια'. Λαχυνεία.

ΣΒ'. Τὸ δὲ εἶδος τῶν παθῶν τῆς ἀποσροφῆς περιέχει πάθη μερικώτερα ἄλλα τὰ ἐφεξῆς.

α'. Βδελυγμὸν, ἀποσροφὴν ἀπὸ δυσώδη καὶ κακόχυμα καὶ δύσμορφα πρόγματα, ἀπὸ μοχθηρὰ ζῶα, καὶ ἀκαθάρτους καὶ ἀπολιτίστους ἀνθρώπους.

β'. Μῖσος, ἀποσροφὴν ἀπὸ ἐχθροὺς καὶ κακοὺς ἀνθρώπους. Σημείωσαι δὲ, ὅτι ἐχθρα καὶ μῖσος δὲν εἶναι παντοῦτε ἡνωμένα· ἀλλ' εἶναι δυνατὸν νὰ μισῆς τινα, καὶ νὰ μὴ τὸν ἐχθρεύεσαι (ἀνωτ. β').

γ'. Φόβον, ἀποσροφὴν ἀπὸ κίνδυνον φοβερῶν πραγμάτων.

δ'. Τρόμον, φόβον ἔξαφνου. Καὶ κακὸν δὲ ἔξαφνου π. χ. θανάτου ἀγγελία ἔμπορεῖ νὰ προξενήσῃ τρόμον.

ε'. Μικροψυχίαν, ἀποσροφὴν ἀπὸ δυσκολίας μικρᾶς.

ς'. Ἀπόγνωσιν ἢ ἀπελπισίαν, ἀποσροφὴν ἀπὸ δυσκολίας ἀκατανικήτους.

ΣΓ'. Τὸ δὲ δεύτερον τῶν παθῶν γένος περιέχει σφοδρότερα παθήματα χωρὶς βιαίαν ἐπιθυμίαν μηδὲ τῆς θελήσεως ἄμεσον ἐνέργειαν. Καὶ τούτου δὲ τοῦ γένους εἶναι δύο τὰ εἶδη, ἡδέα πάθη, καὶ λυπηρά.

ΣΔ'. Κίς τὰ ἡδέα πάθη περιέχονται μερικώτερα εἶδη παθῶν τὰ ἐφεξῆς.

α'. Χαρὰ, εὐδιαθεσία διὰ παρόντα ἢ ἐλπίζόμενα ἀγαθά. Ἐκ ταύτης συχνάκις γεννᾶται γέλιον, εὐθυμοὶ κραυγαί, καὶ κινήσεις χειρῶν, καὶ σκιρτήματα. Ἐπιχαιρεκακία

εἶναι χαρὰ διὰ κακὰ ἄλλων. Χαρὰ δὲ κατασηματικὴ ἢ γεννωμένη ἀπ' ἀληθόνων ἀναίρεσιν.

β. Θαυμασμός, ἐκπληξίς διὰ καλὰ καὶ ὑψηλὰ, καὶ τοιαῦτα, ὅποια δὲν ἠλπίζαμεν.

γ. Σέβας, μεγάλη τιμὴ πρὸς σοφώτατα ἢ ὀγαθώτατα ὑποκείμενα, ἢ πρὸς τὸ ὕψιστον Ὄν

δ. Ἐλπίς, χαρὰ διὰ μέλλον ἀγαθὸν καὶ εὐδεχόμενον, ἢ τις εἶναι τερπυρότερα παρὰ τοῦ ἀγαθοῦ τὴν ἀπόλαυσιν, διότι ἢ μὲν φαντασία μεγεθύνει τὸ μέλλον ἀγαθόν, καὶ μᾶς παριστάνει γυμνὸν τὸ ἡδύ· ἢ δὲ ἀπολαυσις εἶναι τοῦ ἀγαθοῦ, ὅποῖον εἶναι ἐκ φύσεως, καὶ κάποτε μὲ ἀηδίας τινὰς συνωδευμένη.

ΣΕ'. Εἰς δὲ τὰ λυπηρὰ πάθη περιέχονται τὰ ἐφεξῆς.

α'. Λύπη, τὸ γενικώτατον, ἢ τις εἶναι διαθέσις ἀηδῆς, διὰ παρὸν κακόν, ἢ ἐντὸς ὀλίγου ἐρχόμενον.

β'. Φθόνος, λύπη δι' ἀλλότρια ἀγαθὰ.

γ'. Ὀχλησις, λύπη ςενοχωροῦσα διὰ λόγους, πράξεις, διηγήματα ἄλλων ἀηδῆ καὶ ἀτερπῆ.

δ'. Βαρυθυμία, λύπη βαρύνουσα καὶ ἀναψυχὴν μὴ διδοῦσα.

ε'. Αἰσχύνη, λύπη δι' ἀνακάλυψιν ἐλαττωμάτων ἢ ἀμαρτημάτων μας.

ς'. Μετάνοια, λύπη διὰ ἀμαρτήματα προπεπραγμένα, πολλάκις συνωδευμένη μὲ τὴν αἰσχύνην.

Σημείωσις. Καὶ ταῦτα μὲν εἶναι μὲ συντομίαν τὰ πάθη, τὰ ὅποια πολλοὶ ὑποδιακρίουσιν εἰς ἀκόμη πλείωτερα εἶδη, ἀλλ' ὅλα σχεδὸν ἀνάγονται εἰς τὰ εἰρημένα. Καὶ ἂν σκοπήσωμεν ἀκριβέστερα, ὅλα ἀνάγονται εἰς δύο γενικώτατα, εἰς τὴν ἡδονὴν καὶ λύπην.

Πρέπει δὲ νὰ σημειώσωμεν, ὅτι πολλάκις συντρέχοντα δύνω ἢ πλείονα πάθη, κινουσι σφοδρότατα τὸν κατεχόμενον· οἷον ὑπερηφάνεια καὶ πείσμα, βδελυγμὸς καὶ ἔχθρα, ἀγάπη καὶ θαυμασμός, κτλ. Πῶς δὲ πρέπει νὰ οικονομῶμεν τὰ πάθη πρὸς ἡσυχίαν καὶ εὐτυχίαν καὶ ἡμῶν αὐτῶν καὶ τοῦ πλησίον μας, θέλομεν εἰπεῖν κατὰ πλάτος εἰς τὴν ἠθικήν. Ἐχεις δὲ ἀντικρὺ σκελετόν τι τρόπον τινα, ἢ δένδρον τῶν παθῶν κατατετμημένον εἰς ὄρπηκας, καὶ κλοῖνας καὶ κλάδους, δι' εὐκολίαν τῆς περιληπτικῆς αὐτῶν κατανοήσεως.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
 ΤΟΜΕΑΣ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
 ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΑΣ ΝΕΟΚΛΑΣΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
 ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΣΤΑΣ ΠΑΝΤΙΝΟΣ

Τούτου δὲ *εἶδη*

Ἄγρια
Ἐχθρα
Φιλεκδικου
Θυμὸς

Βδελυγμὸς

Μῖσος

Φόβος

Τρόμος

Μικροψυχία

Ἀπογύωσις

Τούτου δὲ *εἶδη*

Καρὰ
Θαυμασμός
Σίβας
Ἐλπίς

Καρὰ

Θαυμασμός

Σίβας

Ἐλπίς

Δύπη

Φθένος

Ὀχλήσις

Βαρυθυμία

Αἰσχύνη

Μετανοία

Τούτου δὲ *εἶδη*

Τὸ μὲν πάθος

κρίσεως

Τὸ μὲν πάθος

ἡδύ

Τὸ δὲ πάθος

λυπηρὸν

Τούτου δὲ

Τούτου δὲ

Τὸ μὲν ἠρωμίου με ὀριμῆ
εἰς ἀπόλαυσιν αγαθοῦ οὗτος ἢ
δοκῦντος ἢ εἰς φυγὴν κακοῦ

Τὸ δὲ, χωρὶς τοιούτου
τυπος

Τούτου δὲ

Πάθος εἶναι σφοδρότερον πάθημα

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΠΑΙΣΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΔΡ. ΚΑΘΗΓΗΤΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Θ. ΠΑΡΙΣΙΩΤΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ΄.

Περὶ διαφορᾶς τῶν ψυχικῶν ἰδιοτήτων τῶν
ἀνθρώπων, καὶ περὶ Κράσεων.

ΣΔ΄.

Ως ἐπισφράγισμα τῆς ψυχολογικῆς ταύτης πραγματείας μ' ἐφάνη ἀρμόδιον νὰ προσθέσω τιμὰ περὶ τῆς διαφορᾶς, τὴν ὁποίαν βλέπομεν εἰς τὰς ψυχικὰς τῶν ἀνθρώπων δυνάμεις. Αἱ ἀφορμαὶ τῆς διαφορᾶς ταύτης διαιροῦνται εἰς φυσικὰς καὶ ἠθικὰς. Καὶ αἱ μὲν πρῶται εἶναι τοιαῦται, ὅπως οὐκ εἶναι εἰς τὴν ἐξουσίαν μας νὰ διατάξωμεν κατὰ τὴν ἀρέσκειάν μας· τὰς δευτέρας ὅμως δυνάμεθα κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον νὰ διατάξωμεν, καὶ νὰ μεταβάλωμεν κατὰ τὴν θέλησίν μας.

ΣΖ΄. Ἀπὸ τὰς φυσικὰς αἰτίας κυριώτεραι εἶναι·

Α΄) Ποιότης τοῦ σώματος προερχομένη ἀπὸ τὸν διάφορον λόγον τῶν ὑγρῶν πρὸς τὰ θερρὰ μέρη, ἀπὸ βραδυτέραν ἢ ταχυτέραν τῶν ὑγρῶν κίνησιν, ἀπὸ ἀγαθὰ ἢ κακὰ αἰσθητήρια, ἀπὸ νεῦρα κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἐρεθιζόμενα. Ἐκ δὲ τούτων γεννᾶται ἡ συνειθισμένη τῶν κράσεων διαίρεσις.

α΄. Εἰς Αἱματώδη, ἧτις εἶναι τῶν ἐχόντων σφυγμῶν μέτριον, αἷμα ἐπιπολάζον, καὶ κοκκινίζον τὸ πρόσωπον,

ἢ λευκαίνων καὶ φαιδρύνουσ· ἀνθρώπων φιληδόνων, εὐτραπέλων, εὐφυῶν, ἀλλὰ πρὸς ἀργίαν ἐπιρρέπων.

β'. Χολερικὴν, τῶν, οἵτινες σφυγμὸν μὲν ἔχουσι ἀξύτερον καὶ πυκνότερον, χρῶμα δὲ κιτρινωπὸν. Σεμνοὶ οὗτοι εἶναι τὰ ἤθη, φιλότιμοι, θυμώδεις· σπουδάζοντες τὴν ὠφέλειαν τῶν ἀνθρώπων· ὀξεῖς καὶ ὀρθοὶ τὴν κρίσιν.

γ'. Μελαγχολικὴν, ἀνθρώπων, τῶν ὁποίων εἶναι σφυγμὸς μέγας καὶ ἄραιός, πρόσωπον κατηφές καὶ ἄγριον, ὀφθαλμὸς κακοῦργος· χρῶμα κιτρινοκόκκινον, ἢ κιτρινόλευκον· ἄνθρωποι εἶναι οὗτοι περίλυποι, πλεονέκται, ἀγροῖκοι τὰ ἤθη καὶ βάρβαροι, φθονεροὶ, φιλόπυνοι, μνημονικοί.

δ'. Φλεγματικὴν, τῶν ἔχόντων σφυγμὸν ὀξὺν καὶ ἄραιόν, πρόσωπον χαῦνον καὶ ἔκλυτον, καὶ χρῶμα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον λευκὸν καὶ γαλακτοειδές· οὗτοι εἶναι ἄνθρωποι βραδύνοες καὶ νωθροὶ, φιλήσυχοι, ὑπνώδεις, φιλόανθρωποι, ἰσχυρῶν παθῶν καὶ κακιῶν ἀνεπίδεκτοι. Ἐκ δὲ τῶν τεσσάρων τούτων κράσεων πολλάκις τινες εἶναι κατὰ δύο σύνθετοι, οἷον αἱματοχολερικοὶ, αἱματοφλεγματικοὶ, μελαγχολοχολερικοὶ κτλ.

ΣΗ'. Β') Διαφορὰ τῶν φυσικῶν τῆς ψυχῆς διαθέσεων προερχομένη ἀπὸ τὴν διαφορὰν τῶν αἰσθητικῶν, νοητικῶν, καὶ ὀρεκτικῶν δυνάμεων. Ἐκ τούτου προέρχονται νῆες ἀγαθοὶ, μέσοι, φαῦλοι, ὀξεῖς, ἀδρανεῖς, μωροί. Ἐκ τούτου τινὲς μὲν ἐκ φύσεως εἶναι ἱλαροὶ, σιωπηλοί· τινὲς δὲ εὖθυμοι, ἀκράτητοι· καὶ ἄλλοι μὲν ἐπιρρέπεις εἰς ταῦτα τὰ παθήματα, ἄλλοι δὲ εἰς ἐκεῖνα.

ΣΘ'. Γ') Ἡλικία. Τὸ σῶμα, προχωρούσης τῆς ἡλικίας, ὑπόκειται εἰς μεταβολὰς τινὰς, ἐνδυναμούμενον κατὰ μικρὸν, καὶ πάλιν οὕτως ἐξασθενοῦν· Αἱ μεταβολαί

αὐται ἰσχύουσι πολὺ εἰς μεταβολὴν τῶν νόων καὶ χαρακτήρων τῶν διαφόρως ἡλικιωμένων ἀνθρώπων. Διὰ τοῦτο βρέφη, παιδία, μεράκια, νεανία, ἄνδρες, πρεσβύτες, κοράσια, γυναῖκες εἶναι ἀπ' ἀλλήλων διάφοροι τῶν νόων, τὰ ἤθη, τὰς εἰς παθήματα καὶ πάθη ῥοπὰς κτλ.

ΣΓ. Δ) Γένος. καθόλου θεωρούμενοι ἄνδρες καὶ γυναῖκες εἶναι διάφοροι ἀπ' ἀλλήλων κατὰ τὰ ψυχικὰ προτερήματα, κλίσεις, φρονήματα κτλ., καθὼς διαφέρουσι καὶ κατὰ τὴν σωματικὴν διοργάνωσιν.

ΣΙΔ. Ε) Κλίμα. Ἡ κατὰ ψυχρότητα καὶ θερμότητα ποιότης τοῦ ἀέρος, ἢ φυσικὴ ἢ διὰ τῆς καλλιέργειας μεταβαλλομένη τῆς χώρας ποιότης, θέσις κατ' ἀνατολὰς ἢ δυσμὰς, ἐπευδρῶσι μεγάλα εἰς τοὺς κατοίκους. Σῶμα καὶ πνεῦμα ὑπερέρουσι μεταβολὰς τινὰς, εἴαν ὁ ἄνθρωπος μεταβάς ζῆσιν κατὰ τὸ συνεχὲς ἐπὶ πολὺ εἰς ψυχρὰ, ἢ θερμὰ, ἢ εὐκρατὰ κλίματα· ἄλλως ποιοῦνται εἰς τὰς πεδιάδας· ἄλλως εἰς τὰ ὄρη· ἄλλως εἰς τοὺς ὄρυμνους· ἄλλως εἰς τὰς νήσους· ἄλλως εἰς τὰς μεγάλας Ἠπείρους, εἰς ἀκάρπους καὶ ἀμμώδεις, εἰς καλλιεργημένους καὶ ἐπιμελημένους τόπους. Ποία διαφορὰ Ἕλληνας καὶ Λάτῳους· Σάξῳους καὶ Ἀγγλοῦ· Ἀφρικανῶν καὶ Ἑυρωπαϊῶν!

ΠΒ. Σ) Τροφή. Παχυλὴ καὶ ὠμὴ τροφή, λιπαρὰ βρώματα, θερμὰ καὶ ἰσχυρὰ ποτὰ, πολλὰ ἀπὸ τὸ γένος τῶν ζώων βρώματα κτλ. εἶναι καὶ ταῦτα αἰτίαι ἐθνικῶν ἰδιωμάτων. Καὶ αὐταὶ μὲν εἶναι μὲ συντομίαν αἰ φυσικαὶ αἰτίαι·

ΣΙΓ. Εἰς δὲ τὰς ἠθικὰς περιέχονται αἱ ἐφεξῆς.

Α) Γλῶσσα. Ἐκ ταύτης κρέματα ἢ πληθὺς καὶ ἢ εὐκρίνειαι τῶν ἰδεῶν, καὶ τῶν γνωστικῶν τοῦ ἀνθρώπου δυναμειῶν ἢ τελειότης. Βάρβαροι καὶ ἀτελεῖς γλῶσσαι περιέ-

χρῆσι μόνον τὰ σημεῖα τῶν συνηθιστάτων αἰσθητῶν ἀντικει-
 μένων· πολὺ λείπουσιν ἀπὸ τοῦ νὰ φανερώσωσι τὰς ἰδέας
 καὶ τὰ παθήματα καὶ τὰ πάθη, καὶ τὰς ῥοπὰς τοῦ ἀνθρώ-
 που· ὅσον εἶναι τοῦ ἔθνους ἢ γλῶσσα πλείον καλλιεργημέ-
 νη καὶ πλουτισμένη ὀλικῶς, τόσον ἢ περιοχὴ τῶν γνώσεών
 του πλατύνεται, καὶ ἢ ὀξύτης τῶν γνωστικῶν τοῦ οὐνόματων
 σομύεται. Ἐντεῦθεν ἐλέγχεται ἢ ἀθλιότης τῶν ἐλλεινῶν
 δοκησιόφων, ὅσοι ἀμελοῦντες τὴν γενικὴν τῆς γλώσσης τοῦ
 ἔθνους διορθώσιν, προσρέχουσιν εἰς γλώσσας παλαιὰς καὶ
 νεκράς, ἀπὸ τὰς ὁποίας κῆμμιαν δὲν ἔχει τὸ ὅλον γένος
 ὠφέλειαν. Ἐὰν τῶν γλωσσῶν ἢ ἀνάστασις ἦτο πρᾶγμα εὐ-
 κόλου, ἤθελαν πρὸ πολλοῦ ἀναστήσειν οἱ Ἴταλοὶ καὶ οἱ Γα-
 λάται τὴν Λατινικὴν!

Β') Δίαιτα. Ἐρημικὸς ἢ κοινωνικὸς βίος· σωματι-
 κὴ σχολὴ ἢ ἀσχολία· εἶδη ἀσχολιῶν, τοῦ πολεμικοῦ, τοῦ
 φιλοσόφου, τοῦ τεχνίτου, τοῦ πραγματευτοῦ, τοῦ γεωρ-
 γοῦ, τοῦ πλουσίου, τοῦ ἀγροίκου, τοῦ ἀσυκοῦ κτλ. ἔχουν
 πολλὴν καὶ μεγάλην δύναμιν εἰς τοῦ ἀνθρώπου τὸν χαρακτή-
 ρα. Ἐκ τούτου γεννῶνται τὰ διάφορα ἔθνη τῶν νομάδων,
 τῶν γεωργῶν, τῶν ναυτῶν, τῶν πραγματευτῶν, τῶν κυ-
 νηγῶν, τῶν πολεμικῶν κτλ.

Γ') Ἀγωγή γινομένη εἰς ἴδια ἢ δημόσια διδασκαλεῖα,
 ἀνογνωσεις, παραδείγματα, βραβεῖα, ποιναὶ κτ.

Δ') Θρησκεία. Ἰδέαι Θεοῦ· τιμαὶ τοῦ Θεοῦ δι' ἐ-
 ξωτερικῶν σημείων· ιδέαι περὶ τοῦ προσδιορισμοῦ τοῦ ἀν-
 θρώπου, καὶ τῶν καθηκόντων του. Σχέσεις πρὸς Θεὸν καὶ
 πρὸς ἄλλους ἀνθρώπους· ἐλπίδες διάφοραι μετὰ θάνατον.
 Ἐκ τούτων προκύπτουσι διάφοροι ἔθνικοι χαρακτῆρες·
 οἷον, ὁ πάντας τοὺς ἑτεροθρήσκους μισῶν καὶ κατατρέχων

Ἰουδαῖος, ὁ ὑπερήφανος καὶ φιλόανθρωπος Μωαμεθανός, ὁ ταπεινός καὶ ἀνεξίκακος Χριστιανός, ὁ δεισιδαίμων καὶ ἐκδικητικὸς εἰδωλολάτρης, ὁ τὴν ἀπάθειαν γυμναζόμενος Ἰνδός κτλ.

Ε) Πολιτεία. Οἱ διάφοροι νόμοι, καὶ ἡ διάφορος αὐτῶν φυλακὴ, ἡ μεγαλητέρα ἢ ὀλιγωτέρα ἐλευθερία εἰς τὸ φρονεῖν, λαλεῖν, γράφειν· ἡ περιποίησις ἢ καταδρομὴ τῆς γεωργίας, τοῦ ἐμπορίου κτλ. Τὸ δημοκρατικόν, ἢ ἀριστοκρατικόν, ἢ δεσποτικόν εἶδος τῆς πολιτείας, δύναται νὰ μεταβάλλῃ πολὺ τὰ ἦθη τῶν ἀνθρώπων· ἄλλως ἐφρόνει καὶ ἐλάλει καὶ ἐπολιτεύετο ὁ Ἀθηναῖος, ἄλλως ὁ Σπαρτιάτης, ἄλλως τὰ ἀνδράποδα τοῦ μεγάλου τῶν Περσῶν Βασιλέως, ἄλλως λαλεῖ καὶ φρονεῖ, ὅπου ὁ βασιλεὺς εἶναι ἀληθῶς βᾶσις τοῦ λαοῦ καὶ πατήρ κτλ.

Σ) Ἀρχαὶ καὶ δόγματα ἠθικῆς, κατὰ τὰ ὅποια διάφοροι ἄνθρωποι διαφόρως φρονοῦσι καὶ πολιτεύονται.

ΣΙΑΔ'. Ἐκ δὲ τούτων ἀπάντων μορφύνεται ὁ ὀνομαζόμενος Χαρακτήρ τοῦ ἀνθρώπου, ἡγουν ἡ ποιά διαθέσις τῆς τοῦ ἀνθρώπου ψυχῆς κατὰ τε θεωρίαν καὶ πράξιν.

Σημείωσις. Ἄυται εἶναι αἱ κυριώτεραι τῆς τῶν ἀνθρωπίνων ψυχῶν διαφορᾶς αἰτίαι. Καὶ ταῦτα εἶναι τὰ στοιχεῖα τῆς ἐμπειρικῆς ψυχολογίας μετ' βραχολογίαν, εἰς τὰ ὅποια δίδομεν τέλος, διὰ νὰ μεταβῶμεν εἰς πραγματείας ἄλλας, ὅσας ὑπεσχέθη φθάσας ὁ λόγος (ΙΑ', ΙΕ').